Dana-Luminița Teleoacă

CONSERVATORISM ŞI EXPRESIVITATE ÎN LITERATURA RELIGIOASĂ. POSIBILE REPERE DE DEFINIRE A UNUI STIL ŞTIINȚIFIC (DIDACTIC) ÎN CONTEXT RELIGIOS

1. În prezentul studiu, consacrat literaturii creştine în general şi celei didactice în special, ne propunem să arătăm în ce măsură unele *fapte lingvistice arhaice*[1], identificate în textul religios (actual), pot fi interpretate nu numai ca expresie a *conservatorismului* (lingvistic şi, implicit, doctrinar) recunoscut al acestui tip de text (în speță, ortodox), ci şi ca *fapte stilistice* (de expresivitate)[2]. Cu alte cuvinte, este posibilă o definire a 'poeticității'[3] textului (didactic) creştin şi dincolo de figurile stilistice semantice (tropii) identificabile aici[4]? Un astfel de demers ar putea furniza un punct de reper în definirea *identității textului didactic religios ca text ştiințific,* aceasta prin raportare, pe de o parte, la varianta ştiințifică laică, pe de altă parte – prin delimitare față de scrieri, de asemenea, religioase, circumscrise însă diferit din punct de vedere stilistic (de pildă, textele beletristice).

În contextul prezentei discuții, în atenția noastră vor intra îndeosebi fapte lingvistice *de* (*morfo*)*sintaxă*[5], conotate [+arhaic], *arhaisme sintactice* susceptibile, cel puțin unele dintre acestea, de a fi considerate, în egală măsură, şi figuri cu relevanță în plan stilistic (*figuri stilistice sintactice*), calificare atribuită nu numai

[1] Particularități consemnate în studiile noastre anterioare (cf. *infra*, discuția care urmează).

[2] Prin urmare, astfel de particularități prezentând relevanță pentru o dublă *continuitate, lingvistică*, respectiv *stilistică.* Ceea ce nu exclude desigur posibilitatea ca, în unele cazuri, un anume fapt stilistic să se fi dezvoltat în mod independent de original.

[3] Concept delimitat prin raportare la funcția stilistică (estetică) şi care, în contextul discuției noastre, se definește în mod fundamental (şi) ca *elocuțiune*: „organizarea semnelor" (cf. Morris 1946 [2003]: 146–148) se concretizează în cele două operații care țin de funcția *poetică* (în cazul de față, mai exact, o funcție *poetico-retorică*), anume selecția lexicală în plan paradigmatic şi combinarea pe axa sintagmatică, ambele subordonate obiectivului de persuadare, obiectiv esențial într-o scriere didactică.

[4] Aspect prezentat de noi în detaliu într-un studiu aflat sub tipar, cf. Teleoacă, *Probl. stilist.*

[5] În unele dintre situațiile pe care le vom prezenta, mai corect este să vorbim despre fapte aflate undeva, la *granița dintre sintaxă şi lexicologie*; a se vedea, de pildă, *construcțiile tautologice* (cf. definirea tautologiei nu numai ca „greşeală de limbă constând din repetarea unor cuvinte cu acelaşi sens, formulată cu alte cuvinte", DEX*online*, ci şi ca „fenomen sintactic constând din repetarea unor cuvinte cu acelaşi sens, dar cu funcțiuni diferite, marcate de obicei prin deosebire de intonație sau de formă şi care, exprimând identitatea celor doi termeni, are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune", *ibid*., prin urmare, este vorba despre un fapt sintactic cu funcție retorică) sau *exprimarea perifrastică.*

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

de pe poziţiile receptorului modern (care conferă expresivitate unui fapt arhaic[6], incompatibil cu sistemul său de referinţă, care este [considerăm... situaţia ideală!] româna literară actuală), ci valabilă... în general, indiferent de epoca literară în care ne situăm (fiind vorba despre particularităţi stilistice *instrinseci, imanente scrisului religios*). Facem această remarcă în condiţiile în care, în cadrul preocupărilor (actuale) de specialitate, a devenit deja un loc comun interpretarea faptelor de limbă arhaice consemnate în literatura bisericească exclusiv prin prisma *conservatorismului lingvistic* (şi, implicit, al *dogmatismului*) textului religios[7]. Problema semnalată este analizată/discutată de regulă prin opoziţie cu statutul unor astfel de fapte lingvistice în limba literaturii artistice, varianta laică, unde valorificarea unor cuvinte şi sensuri arhaice este aservită principiului estetic, asemenea fapte putând fi calificate, în acord cu acest tip de valorizare, drept stilistice (ele redau aşa-numita „culoare locală"). Cât priveşte câmpul religios, explicaţia dată (cf. *supra*) poate fi admisă aproape fără nicio rezervă pentru nivelul lexico-semantic propriu-zis (fondul lexical şi semantic arhaic identificabil în versiunile religioase contemporane[8]), dar ea se impune a fi nuanţată, de pildă, pentru compartimentul sintactic, unele dintre faptele arhaice de limbă (anumite *tipare sintactice*) reprezentând, în egală măsură, şi particularităţi stilistice ale textului religios[9]. Această posibilitate de abordare ne-a fost sugerată într-o anumită măsură de perspectiva *semiotică* de cercetare, aplicată câmpului religios[10], care ne-a revelat *textul religios* ca pe un text prin excelenţă *retoric,* în care *elocuţia* are un cuvânt important de spus.

[6] În astfel de situaţii, expresivitatea *nu* ar fi *imanentă* textului respectiv, ci „conferită" dintr-o anumită perspectivă de receptare.

[7] Sunt însă de semnalat şi unele excepţii faţă de această atitudine dominantă, cf., de pildă, Seche (1967: 108 ş.u.) care, referindu-se la „sinonimia juxtapusă" în textele vechi, preponderent religioase, admite explicaţia acestui aspect prin *originalul* de la baza traducerii respective şi, în mod special, printr-o *particularitate a stilului bisericesc*, numită de autoarea citată „insistenţă prin repetare".

[8] Chiar şi la acest nivel putem admite, uneori, explicaţii care depăşesc graniţele conservatorismului lingvistic propriu-zis specific textului sacru (cf., de pildă, observaţiile noastre formulate în legătură cu problema *arhaismelor semantice* şi a *sensurilor specific religioase* consemnate în literatura psalmică, unde identificam, printre altele, o serie de situaţii în care textul religios, pornind de la o accepţie arhaică a unui anumit termen, a dezvoltat, în propriul câmp semiotic, sensuri figurate [semantisme conotative, poetice], v. Teleoacă 2011b: 377–380).

[9] Dezvoltând paralela cu varianta literară laică (actuală), atunci am putea spune că unul şi acelaşi fapt de sintaxă, specific românei vechi, va fi calificat în mod distinct dacă este vorba despre: **a.** literatura religioasă (nivel la care respectivul tipar arhaic este expresie a conservatorismului textului religios şi, eventual, a unei continuităţi stilistice; **b.** literatura beletristică laică: arhaismul sintactic are valoare stilistică; **c.** limba literară laică non-artistică: astfel de structuri sunt condamnabile din perspectiva normelor literare actuale, ele neputând beneficia de „circumstanţa" expresivităţii (ca în cazul literaturii artistice).

[10] Cf. Teleoacă, *Stratégies* sau Teleoacă 2011d.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

2. Tipare sintactice cum sunt construcțiile tautologice, structurile intensive (acuzativul intern şi parigmenonul), chiasmul, *şi* enumerativ-narativ, exprimarea perifrastică, tematizările şi dislocările (topica) ş.a. au putut fi consemnate (în studiile noastre anterioare) nu numai în manualul catihetic[11], ci şi în alte tipuri de texte religioase, mai exact în textul biblic (în psalmi şi în evanghelii), respectiv în rugăciunile creştine. Este, de bună seamă, un aspect ce susține *unitatea* limbii scrierilor bisericeşti ortodoxe în contextul problemelor lingvistice menționate (nivelul sintactic). Diferențierea (şi, implicit, posibilitatea de circumscriere/ierarhizare lingvistică şi stilistică a textelor respective) devine posibilă prin considerarea *gradului mai mic sau mai mare de valorificare* a acestor aspecte în fiecare dintre tipurile de texte menționate. De pildă, în textul rugăciunii creştine am înregistrat[12] cu o frecvență deosebită construcțiile intensive, dar şi tautologice, chiasmul, relativ frecvent – tiparul cu *şi* enumerativ, precum şi o serie de aspecte legate de topică (tematizările şi dislocările). Textul evanghelic[13] se remarcă la nivel sintactic prin apelul la tiparul cu *şi* enumerativ-narativ, exprimarea perifrastică, dar şi prin cultivarea construcțiilor tautologice, în timp ce structurile intensive şi chiasmul apar relativ sporadic. Exprimarea perifrastică, chiasmul, *şi* enumerativ-narativ, construcțiile intensive şi cele tautologice, topica nefirească apar cu o frecvență remarcabilă în literatura psalmică[14]. Faptele sintactice menționate se regăsesc (în special, exprimarea perifrastică şi tautologică, mai puțin construcțiile intensive [parigmenonul] ş.a.) şi în manualul de învățătură creştină[15], deşi într-o măsură relativ mai modestă, raportat la celelalte tipuri de texte incluse în comparația noastră. Aspectul semnalat se verifică şi cât priveşte alte fapte de sintaxă, de morfosintaxă şi de morfologie[16], fiind relevant pentru „tentativa" de sincronizare cu varianta literară (ştiințifică) laică, mai pronunțată în cazul textului didactic, prin comparație cu scrieri subsumate altor stiluri (în speță, 'beletristicului'), unde şi alte tipuri de inovație pătrund relativ mai greu (la nivel lexical, prezintă relevanță, de exemplu, faptul că, dintre toate tipurile de texte religioase ortodoxe examinate de noi până în prezent, catehismul valorifică numărul cel mai mare de termeni neologici[17]). Sunt elemente care, fără îndoială, susțin şi ele posibilitatea de delimitare/circumscriere lingvistică şi stilistică a textului didactic religios în contextul altor scrieri cu conținut religios...

[11] Observație mai puțin valabilă cât priveşte chiasmul, procedeu pe care nu l-am consemnat în manualul contemporan de învățătură creştină ortodoxă (excludem, bineînțeles, situațiile de intertextualitate, reprezentate, de pildă, de citarea unor pasaje biblice).

[12] Cf. Teleoacă 2011a: 214–215; id., 2011c; id., 2011d.

[13] Cf. Teleoacă 2012a: 101; id., 2011e.

[14] Cf. Teleoacă, *Aspecte morfosintactice în literatura veterotestamentară psalmică* (sub tipar); id., *Alte aspecte lexicale conservatoare în literatura veterotestamentară a Psalmilor* (sub tipar).

[15] V. Teleoacă 2008: 39–42, 42–43; v. şi Teleoacă 2009: 498.

[16] Cf. Teleoacă 2012: 104-106.

[17] Aspect firesc de altfel, care susține încadrarea catehismului în categoria scrierilor didactice, în ultimă instanță, ştiințifice, ale arealului cultural religios (Teleoacă 2008: 6–9).

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

Cele mai multe dintre particularităţile sintactice luate în discuţie mai sus reprezintă fapte arhaice de limbă (uneori, conservate în registrul popular al românei actuale), care, în opinia noastră, au putut fi păstrate în scrierile religioase cu circulaţie în etapa modernă, nu numai în virtutea *conservatorismului lingvistic* al textului bisericesc[18], ci având în vedere inclusiv *aservirea unor astfel de „figuri" exigenţelor unui text retoric,* cum este textul religios.

Trebuie subliniat însă faptul că *numai un studiu sistematic*, complex, care să urmărească îndeaproape atestarea şi gradul de difuzare (aspect semnificativ pentru a stabili dacă particularitatea respectivă este o *marcă stilistică definitorie* sau, pur şi simplu, un element comun, regăsibil în mod constant şi în alte tipuri de texte, cu excepţia textului religios) a unui anumit fapt sintactic în original (textul religios ebraic, grecesc, slavon sau/şi latin) este în măsură să ofere o imagine obiectivă asupra realităţii semnalate mai sus. Dintre aspectele sintactice menţionate în discuţia anterioară, studiile de specialitate recunosc atestarea (cu valoare stilistică) în *textul fondator* (original), respectiv fenomenul de continuitate în literaturile (religioase) limbilor moderne cât priveşte: construcţiile tautologice, structurile intensive şi chiasmul.

Este important de precizat că asemenea tipare, cu originea în textul biblic (de unde au fost preluate ca atare, prin transpunere literală), au putut fi vehiculate ulterior şi în alte tipuri de texte religioase (scrieri didactice, tehnice, juridico-administrative etc.), difuziune realizată graţie remarcabilului caracter *inter-discursiv/intertextual*[19] al câmpului semiotic religios (discursul biblic „se regăseşte", în calitatea sa de voce autorizată, în literatura religioasă secundară, prin procedeul citării sau al parafrazării). Astfel, *textul biblic,* în calitatea sa de *text fondator,* a oferit un *model,* care a proliferat, extinderea tiparului respectiv *dincolo de graniţele literaturii vetero şi neotestamentare* fiind posibilă inclusiv în virtutea unui *„spirit stilistic" specific textului religios;* prin urmare, astfel de structuri sunt mai mult decât nişte tipare sintactice arhaice, rod al imitaţiei unui model, ele situându-se (şi) în *continuitatea stilistică* a textului fondator[20].

2.1. *Construcţiile tautologice* rezultate din coordonarea (juxtapunerea) a doi/mai mulţi termeni echivalenţi semantic îşi au obârşia în limba originalului avut la dispoziţie de versiunile religioase moderne, dar ele sunt relevante, în acelaşi timp, şi pentru una dintre particularităţile definitorii ale stilului bisericesc, aşa-numita „insistenţă prin repetare" (v. Seche, *supra, loc. cit.*)[21]. Particularitatea menţionată îşi

[18] *Conservatorism lingvistic* ce trebuie înţeles, cum spuneam, în relaţie cu *dogmatismul* specific acestui tip de scriere, aspect relevat de *principiul literalităţii*, principiu călăuzitor fundamental în transpunerea textului sacru (v., de pildă, Eugen Munteanu 2008: 49–55).

[19] Cum s-a remarcat în bibliografia de specialitate, limbajul bisericesc este „un limbaj marcat de o puternică intertextualitate" (cf. Zafiu 2010: 28).

[20] Din această perspectivă actul traducerii poate fi caracterizat/definit drept un gen aparte de... *creaţie/re-creaţie,* realizată însă „sub presiunea" modelului.

[21] De remarcat faptul că această particularitate a fost consemnată, pentru româna veche, şi în alte tipuri de texte, de pildă în scrierile literare şi istorice, afirmaţie care nu se mai susţine însă pentru

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

dezvăluie pe deplin semnificația în contextul unei scrieri didactice cum este manualul catihetic, cadru discursiv în care coordonarea sau juxtapunerea sinonimică joacă rolul unei *reformulări*[22], concept relevant pentru strategiile pedagogice valorificate de regulă într-un asemenea text[23]. Dacă la nivelul românei literare actuale, varianta laică, coordonarea copulativă a doi termeni/două sintagme echivalente semantic este condamnabilă din perspectiva cultivării limbii, în textul religios *structurile tautologice* generate de astfel de coordonări își găsesc justificarea în virtutea contribuției lor la realizarea *funcției empatice*, ele având deci funcție *intensificatoare-persuasivă*[24]. În textul catihetic, cel mai adesea sunt coordonate două/mai multe substantive: „*desăvârşirea şi plinirea*" (ÎCO 1992:13); „*urzituri şi meşteşugiri*" (*ibid.*, 225); „*ocupațiile şi îndeletnicirile*" (*ibid.*, 288); „*cinstea şi slava*" (*ibid.*, 303); „*râvna şi sârguința"* (*ibid.,* 313); „*încrederea şi nădejdea*" (*ibid.*, 418) ş.a.

Sunt exemple ce par a susține teoria coşeriană (cf. Coşeriu 1994: 36) privind suspendarea *normei congruenței* în favoarea *normei adecvării*[25].

Un argument şi mai puternic, în acest sens, este oferit de literatura psalmică, text sacru în care *paralelismul sintactic sinonimic*[26] constituie o „probă" concludentă de valorificare a redundanței în spirit poetic[27]: „Şi-i *voi sfărâma* pe ei *ca praful în fața vântului, ca tina uliților* îi *voi zdrobi* pe ei" (Ps. 17:46);

acelaşi gen de texte din epoca actuală (v. Todi 2001: 116). În lumina acestor observații capătă relevanță şi mai mare „detaliul" menținerii şi valorificării unor astfel de structuri în literatura religioasă modernă: scrierile non-religioase au renunțat la acest tipar sintactic, ele nefiind propriu-zis tributare legii conservatorismului (lingvistic şi ideologic) şi... „neregăsindu-se" stilistic în astfel de structuri. Scrierile religioase, majoritare în prima etapă literară de dezvoltare a limbii române, au putut oferi un model (sintactic) altor tipuri de texte, aşa cum atestă, de pildă, scrierile istorice din perioada românei vechi, structuri „pierdute" ulterior.

[22] În literatura de specialitate (cf., de pildă, Borțun-Săvulescu (2005: 72)), *reformularea* este definită ca un *reglator fatic,* mai exact ea reprezintă o modalitate de menținere a contactului între doi interlocutori, prin *controlul* exercitat de către un emițător asupra propriului discurs. Acest control poate fi exercitat inclusiv prin procedeul *repetării sinonimice* (cf. şi *infra*, nota 24).

[23] Discursul didactic este considerat, în studiile de semiotică, ca discurs prin excelență al reformulărilor.

[24] Fenomenul *repetiției printr-un sinonim* (sec. al XVIII-lea) se justifică, în opinia lui Brâncuş 1973: 86, prin „nevoia unei clarificări maxime a semanticii enunțului", formulare care implică atenția acordată receptorului (un *efect perlocuționar* maxim, superior) în contextul performării unui enunț, în ultimă instanță fiind vizată o *funcție retorică-didactică* a limbajului.

[25] *Congruența* reprezintă unul dintre cele trei tipuri de norme identificate de Coşeriu (1994: 36), corespunzând regulilor *generale* ale gândirii, precum şi celor legate de vorbirea în general şi cunoaşterea lumii. În sistem coşerian, *norma adecvării* – anume „a vorbi în situații *determinate* (*s.n., D.-L.T.*) şi cu privire la *anumite* (*s.n., D.-L.T.*) lucruri, cu *anumiți* (*s.n., D.-L.T.*) interlocutori" – o poate suspenda pe cea a congruenței, aşa cum demonstrează şi textul bisericesc, „posesorul" unui *arsenal lingvistic propriu, particularizat* şi *adecvat,* în ultimă instanță, al unui *stil propriu.*

[26] Considerat de noi (cf. Teleoacă, *Fig. sintact.*) o modalitate aparte (poetică şi retorică, în acelaşi timp) de *reformulare discursivă.*

[27] Măiestria artei poetice specifice psalmilor ar rezida, în opinia unor exegeți ai *Bibliei* (v., de exemplu, Anania 2001: 615), în primul rând, în ceea ce a fost denumit drept *paralelism sintactic.*

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

„Dumnezeu *va zdrobi dinţii* lor în gura lor; *măselele leilor* le-*a sfărâmat* Domnul" (Ps. 57:6); „*Lăudaţi* pe Domnul, că este bun Domnul; *cântaţi* numele Lui, că este bun" (Ps. 134:3); „Cu glasul meu către Domnul *am strigat,* cu glasul meu către Domnul *m-am rugat*" (Ps. 141:1)[28].

Cuvintele/structurile echivalente sub raport semantic se repetă şi în rugăciunea creştină, la fel ca şi în textul psalmic, „pentru a realiza o *gradaţie* (*s.n., D.-L.T.*) care devine sursa conotaţiei[29]", şi pentru acest tip de discurs putându-se, deci, admite o *valorificare la nivel poetic a tautologiei*: „cel *păcătos şi întinat*" (Rug. 2007:193); „*întinata şi necurata* ei gură" (*ibid.*, 202); „buzele mele cele *necurate şi pângărite*" (*ibid.*) ş.a.

Textul catihetic oferă şi exemple de alte tipuri de redundanţă... Astfel, rămâne de verificat în ce măsură formulări tautologice de genul celor generate de utilizarea la comparativul de superioritate sau la superlativ (absolut, relativ) a unor adjective/ adverbe care includ în semantica lor una sau alta dintre valorile menţionate, reflectă situaţia din original sau sunt fapte stilistice (emfatice) dezvoltate în mod independent, în versiunea catihetică modernă, în contextul articulării unui discurs didactic(-hegemonic): „o *cât mai deplină* curăţire de păcate" (ÎCO 1992:158); „o viaţă *mai desăvârşită*" (*ibid.*); „şi *mai deplin*" (*ibid.*) ş.a. În aceeaşi ordine de idei, evidenţiem şi enunţurile „redundante" constituite pe baza repetării anumitor secvenţe verbale, de pildă, a verbului copulativ *a fi* (cf. „... Dumnezeu *este* nepătrunsibil de credincios, *este* puternic, *este* bun", ÎCO 1992:185) sau a adjectivului nehotărât *tot/toată,* ocurent în faţa fiecărui substantiv din enumerarea respectivă (cf. „... şi vestim sărbătoreşte că Li se cuvine *toată* mărirea, *toată* cinstirea şi *toată* puterea...", ÎCO 1992:226) ş.a.), structuri de asemenea relevante, cel puţin la o primă analiză, pentru acea „insistenţă prin repetare", caracteristică discursivă fundamentală a textului (didactic) religios.

2.2. *Structurile intensive* (acuzativul intern şi parigmenonul[30]), tipare sintactice culte, au fost consemnate în Biblia ebraică, unde specialiştii (cf., de exemplu, Eugen Munteanu 2008: 73 ş.u.) au identificat, de pildă, ca frecvent procedeul de exprimare a superlativului unei calităţi prin structura 'nume + acelaşi nume în genitiv', în ultimă instanţă, o structură constituită pe baza *reduplicării expresive*[31]; cf., de pildă, ebr. *šiyr haširiym,* literal „cântarea cântărilor", în sens larg, „cântarea supremă, cea mai înaltă cântare". Procedeul apare (printr-un calc frazeologic) şi în textul religios grecesc şi în cel slavon, respectiv în versiunea

[28] Pentru mai multe exemple şi prezentarea critică a acestora, a se vedea Teleoacă, *Fig. sintact.*

[29] Cf. Teleoacă, *Dramatizarea în Psalmi*.

[30] Procedeu retoric constând în reluarea, într-o unitate sintactică, a unor părţi de vorbire cu aceeaşi rădăcină.

[31] De remarcat conservarea acestui tipar (de superlativ) în textele folclorice româneşti (cf. *Zâna Zânelor, Zmeul zmeilor*), respectiv în registrul familiar al vorbirii (cf. *deşteptul deştepţilor*). Ocurenţele în folclor pot fi văzute ca reminiscenţe ale unor structuri morfosintactice *arhetipale* şi, implicit, ca argumente ale unui stadiu *primar* de dezvoltare a structurilor lingvistice gramaticale.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

latină a *Bibliei* (v. şi Morcov 2003: 65). De pildă, un tipar similar celui prezentat *supra* se actualizează în textul sacru pentru desemnarea noțiunii de „parte preasfântă (dintr-o jertfă sau din alcătuirea templului)", cf. gr. ἅγιον τῶν ἁγίων, lat. *sanctum sanctorum,* slavon. **свѣтаѩ свѣтъıхъ**, rom. *sfântu a sfinților* [den jârtvele Domnului] (Ms. 45, ap. Eugen Munteanu, *loc. cit.*).

În alte situații, structurile genitivale (cu valoare superlativă) din textele greceşti (slavone, româneşti) au drept corespondente în Biblia ebraică construcții juxtapuse[32], mai exact structuri rezultate din juxtapunerea a două cuvinte cu acelaşi radical[33]; cf., de pildă, ebr. *šabāth šabāthôn* „cea mai mare zi de odihnă" (în Lev. 16:31) ↔ gr. σάββατα σαββάτον (Sept.), slavon. **сѳбота сѳботъ** (Ostrog), rom. *sâmbăta sâmbetilor* (Ms. 4389, Filotei, Micu, Şaguna, ap. Eugen Munteanu 2008: 77).

Bine reprezentate sunt în textul sacru şi construcțiile cu obiect intern. Cum se ştie, ziua de sabat avea pentru israeliți o semnificație complexă, nu doar ritualică, ci şi socială, aspect în conformitate cu care în Lev. 23:32 se dă indicația clară ca în ziua de sabat lucrul să înceteze total. Pentru a exprima această idee, în Ms. 45 şi în *Biblia de la Bucureşti* se creează verbul *a sâmbăta*, cf. *veți sâmbăta sâmbetele* voastre, structură ce corespunde gr. σαββατιεῖτε τὰ σάββατα ὑμῶν (Sept.), respectiv ebr. *šabāth šabāth* (ap. Eugen Munteanu 2008: 76–77). În alte versiuni româneşti, apare o altă structură, şi aceasta însă tot intensivă (realizată, de asemenea, pe baza reduplicării expresive), anume *să prăznuiți preznicul,* raportabilă la structura din textul slavon (Ostrog), mai exact, **праздн҃итє праздникъ вашъ** (ap. id., *ibid.*). În aceeaşi ordine de idei, este relevantă şi structura cu „acuzativ intern" *veți păzi pazele* (în Ms. 45, *Biblia de la Bucureşti*, ap. Eugen Munteanu 2008: 78), o reconstituire după Sept., cf. gr. φυλάξεστε τὰ φυλάγματα, la rândul ei, imitație a unei construcții ebraice tipice.

Eugen Munteanu 2008: 78 semnalază şi discută şi un alt tip de structură intensivă, calificată, pe bună dreptate, ca fiind *tipică stilului biblic: cercând l-au cercat* (Lev. 10:16, în *Biblia de la Bucureşti,* Filotei, Micu, Şaguna) sau *cercând... cercă* (Ms. 45)[34], structuri care sunt transpuneri literale ale construcției cu valoare

[32] Dubla valoare, *stilistică* şi *gramaticală,* a unor astfel de construcții, în textul ebraic, este recunoscută în studiile de specialitate. A se vedea, de exemplu, Gesenius, s.v. *šabāthôn* (ap. Eugen Munteanu 2008), care vorbeşte despre funcția stilistico-gramaticală a acestor frazeo-logisme de a exprima superlativul sau intensificarea unei acțiuni. În alte contexte, reduplicarea are valoare distributivă (cf. *infra*, nota 35).

[33] Situația semnalată se explică prin *neconcordanța structurală* dintre ebraică şi limbile indo-europene; asfel, în lipsa unei structuri gramaticale de genul celei existente în ebraică (realizată prin juxtapunere), limbile indo-europene au optat pentru o construcție determinativă genitivală, şi aceasta însă expresie a unei transcripții, de asemenea, literale.

[34] Structuri similare s-au conservat şi în versiunile biblice contemporane, în textul psalmic de pildă: „*Înconjurând* m-*au înconjurat* şi în numele Domnului i-am înfrânt pe ei" (BO, Ps. 117:11). În versiuni apărute în alt mediu confesional decât cel ortodox (de pildă, în textul protestant), deşi acest tipar arhaic nu mai este menținut, se recurge de asemenea la o construcție redundantă-intensificatoare (rezultată din asocierea a două cuvinte sinonime): „*M-au înconjurat, m-au împresurat* (neamurile, *n.n., D.-L.T.*);/ dar în Numele Domnului le-am distrus" (BP, Ps. 118:11) (v. Teleoacă 2012b).

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

intensificatoare ‘participiu + indicativ al aceleiaşi rădăcini’ din Biblia ebraică, preluate prin intermediul gr. ζητῶν ἐξεζήτησε şi slavon. **възыскаѣ възыска**[35].

Cum observam şi mai sus, tiparul, preluat din textul sacru (biblic), unde astfel de formulări sunt considerate tipice, a proliferat şi în alte categorii de texte religioase. Îl regăsim, de exemplu, şi în manualul de învăţătură creştină (ortodoxă), unde am consemnat îndeosebi construcţia cu „acuzativul intern” (în care complementul are adesea funcţie „instrumentală”): „Cine capătă deprinderea *să se însemneze* în toate împrejurările *cu semnul* sfintei cruci...” (ÎCO 1992:196); „... *erau pedepsiţi* în vechime *cu* cea mai mare *pedeapsă:* afurisania sau excomunicarea...” (*ibid.*, 264); „... *ungerea cu* care *erau unşi* în Legea Veche arhiereii...” (*ibid.*, 276) ş.a. Astfel de structuri au fost semnalate şi pentru perioada (mai) veche a limbii române, într-o serie de contexte pentru care s-a vorbit în primul rând despre *formulări pleonastice* (care au însă, în ultimă instanţă, funcţie intensificatoare): *se va vărsa cu vărsare* (Ms. 45, Ms. 4389, *Biblia de la Bucureşti*), *se va lăţi cu lăţime* (Filotei, Micu, Şaguna) ş.a., traduceri literale după *Septuaginta* care, la rândul ei, reflectă „o turnură ebraică tipică în BIBL. HEBR.” (Eugen Munteanu 2008: 78).

În alte texte religioase contemporane am consemnat şi numeroase structuri cu parigmenon: „… *nebiruită biruinţă*” (Rug. 2007:249); „Pentru *milostivirea milei* şi pentru *multa mulţime* a iubirii de oameni,…” (*ibid.*, 180)[36]; „... şi dreapta lor e *dreapta nedreptăţii*” (Ps. 143:8); „... şi m-a uns cu *untdelemnul ungerii* Lui” (Ps. 151:4)[37] ş.a.

2.3. *Chiasmul,* procedeu *stilistic* curent (pentru realizarea simetriei[38]) în textele biblice greceşti, trecut şi-n cele slavone şi, apoi, în cele româneşti (ILRLV 1997: 172), apare, aşa cum am remarcat deja, cu o frecvenţă remarcabilă în

[35] Exemplele menţionate *supra apud* Eugen Munteanu 2008 sunt ilustrative pentru cazurile în care calchierea frazeologică nu are propriu-zis consecinţe asupra transparenţei mesajului textului respectiv. Sunt însă şi situaţii în care această modalitate (literală) de transcripţie se soldează cu *opacizarea la nivel de conţinut.* Ne confruntăm astfel cu un paradox: pe de o parte, în actul de transpunere a textului sacru, se respectă principiul literalităţii, în scopul păstrării nealterate a adevărului biblic; pe de altă parte însă, excesiva literalitate se dovedeşte a fi periculoasă, în măsura în care ea poate obnubila semnificaţia enunţului sacru. Un exemplu relevant, care susţine riscurile unei excesive literalităţi, este şi formularea *de dimineaţă den dimineaţă* (Ms. 45) sau *de dimineaţă dimineaţă* (*Biblia de la Bucureşti*), reproduceri literale ale gr. τὸ πρωὶ πρωὶ (Sept.), care, la rândul ei, redă întocmai reduplicarea distributivă din ebraică, cf. *babōqer babōqer* a ebr. *bōqer* „dimineaţă”, într-o sintagmă cu sensul generic „în fiecare dimineaţă”. Când sensul distributiv al sintagmei ebraice va fi descifrat, textele ulterioare vor opta pentru o altă formulare. Astfel, la Micu (dar şi la Filotei şi la Şaguna) apare *în toată dimineaţă* (v. Eugen Munteanu 2008: 74).

[36] Ap. Teleoacă 2011a: 214–215.

[37] Ap. Teleoacă, *Aspecte morfosintactice în literatura veterotestamentară psalmică* (sub tipar).

[38] În literatura de specialitate se vorbeşte despre rolul unor structuri de acest gen la realizarea cadenţei, dar mai ales a echilibrului (cf., de exemplu, Chivu 2000: 91). Nu este, prin urmare, surprinzătoare, valorificarea remarcabilă a acestei figuri sintactice în textul rugăciunii creştine, dar mai ales în poemul psalmic.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

literatura psalmică şi în textul rugăciunii creştine, mai puțin în textul evanghelic şi deloc în manualul catihetic modern. Valențele stilistice ale acestui procedeu sunt susținute şi de exemplele pe care le oferim în continuare şi care au fost excerptate din textul (actual) psalmic şi din cel al rugăciunii creştine: „*Mântuieşte-mă* de toți cei ce mă prigones*c* şi *mă izbăveşte*" (Ps. 7:1); „*Veseli-mă-voi* şi *mă voi bucura* de Tine" (Ps. 9:2); „*Mânca-vor* săracii şi *se vor sătura*" (Ps. 21:30)[39]; „… *izbăveşte-mă* şi *mă du* întru Împărăția Ta" (Rug. 2007: 14); „*Înviat-ai* din mormânt şi legăturile iadului le-*ai rupt*" (Rug. 2007: 64)[40] ş.a.

***

În lumina acestor considerente, definim astfel de construcții (tautologice[41], intensive şi structurile cu chiasm) ca fapte de continuitate, cu relevanță atât din perspectiva *conservatorismului lingvistic* al textului religios, cât şi din perspectivă *stilistică*. Asemenea tipare sintactice, ce poartă marca 'arhaicului', sunt, în acelaşi timp, *particularități stilistice* ***intrinseci*** *ale limbii originalului*, preluate şi perpetuate ca atare prin traducerile, realizate inițial în limbile sacre (greacă, latină şi slavonă) şi, într-o etapă ulterioară, în idiomurile moderne naționale. *Continuitatea* nu este, prin urmare, doar una... *formală* (în cazul de față, redarea unei structuri sintactice, în acord cu tiparul din textul *fondator*), ci inclusiv una *de fond*, pe care o putem caracteriza ca fidelitate față de un anumit „profil stilistic", cel al textului original, răspunzând, prin urmare, exigențelor stilistice (retorice) definitorii pentru un text din aria sacrului. Se poate spune astfel că adevărata „dimensiune estetică (-retorică)" a textului religios (în speță, catihetic) este reflectată atât în planul unei *expresivități semantice* (cultivarea tropilor, şi aceştia originați într-o măsură semnificativă în textul *fondator*[42]), cât şi în cel al unei *poeticități sintactice.* În consecință, în contextul investigării unor scrieri religioase, 'conservatorismul' şi 'expresivitatea' nu sunt întotdeauna concepte ce se exclud reciproc (cf. formulările-clişeu prin care cele două concepte sunt relaționate în mod constant într-un raport de disjuncție: 'conservatorism sau expresivitate'), ci, dimpotrivă, ambele concură la conturarea profilului identitar al unui anume text (religios).

3. Dacă în situații de genul celor prezentate *supra* (**2.**) putem admite o dublă continuitate între un text (sacru) fondator şi un text secundar, în alte cazuri această afirmație se situează mai degrabă sub semnul ipoteticului, cel puțin, până la o probă contrarie, care să fie furnizată de studii sistematice consacrate unui anumit aspect. Cum spuneam şi mai sus, o calificare/clasare obiectivă, ştiințifică a unui

[39] Pentru mai multe exemple, a se vedea Teleoacă, studiul citat *supra*, nota 37.
[40] Ap. Teleoacă 2011a: 215.
[41] Cu posibilele excepții ce se pot desprinde din observațiile anterioare.
[42] Cf. Teleoacă, *Probl. stilist.*

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

fapt lingvistic presupune, desigur, urmărirea „structurării" unui anumit conţinut (gramatical, lexico/semantico-gramatical, stilistic) în textul original, dar şi în posibilele texte intermediare (ce au putut funcţiona ca model pentru un text secund), operaţie *sine qua non,* pusă în slujba stabilirii locului ocupat de particularitatea respectivă în economia textelor-sursă.

3.1. Pronumele semiindependent *cel* este ocurent în mod constant, cel puţin în unele texte religioase (cf., de pildă, în poemele psalmice şi în rugăciunile creştine), în structura nominală 'substantiv – pronume – adjectiv/ structură adjectivală', la fel ca în româna arhaică, sec. al XVI-lea – al XVIII-lea (cf. Iordan 1983: 36)[43]. Valoarea stilistică (emfatică) a acestui pronume este recunoscută în lucrările de specialitate, însă exclusiv cu limitare la epoca modernă (v. GA 2005 (I): 246), pentru etapa veche de dezvoltare a limbii române admiţându-se numai valoarea gramaticală a acestei structuri.

După toate probabilităţile, în textul catihetic actual (ca de altfel şi în alte tipuri de texte din aria religioasă) ocurenţele acestui pronume se cuvin a fi interpretate în spiritul continuităţii *lingvistice,* deci al fidelităţii faţă de tiparul (gramatical) din româna veche (cf. „duhurile *cele* rele", ÎCO 1992:159; „pâinea *cea* trupească", *ibid.*, 220; „turmei Sale *celei* cuvântătoare", *ibid.*, 230; „merindea vieţii *celei* veşnice", *ibid.*, 276; „toţi drepţii *cei* din veac adormiţi", *ibid.*, 306 ş.a.), deşi studiile noastre au evidenţiat unele aspecte ce pot susţine, într-o anumită măsură, *inclusiv valorificarea în plan estetic* a structurii în discuţie în literatura religioasă (modernă)[44]. Mai exact, în *Cartea Psalmilor* am constatat faptul că *revizuirile succesive* „*au păstrat*" *pe* ***cel*** *mai ales în anumite situaţii,* anume acelea în care referentul este 'divinul'[45] (nu lipsesc însă nici cazurile în care acest tipar este actualizat şi pentru un referent non-divin): „Cu glasul meu către Domnul am strigat şi m-a auzit din *muntele* ***cel*** *sfânt al Lui*" (Ps. 3:4); „... şi vă ridicaţi *porţile* ***cele*** *veşnice* şi va intra împăratul slavei" (Ps. 23:7); „închinaţi-vă Domnului în *curtea* ***cea*** *sfântă* a Lui" (Ps. 28:2); „... că Tu eşti *ajutorul* meu ***cel*** *tare*" (Ps. 70:8); „Până ce am intrat în *locaşul* ***cel*** *sfânt* al lui Dumnezeu şi am înţeles sfârşitul celor răi" (Ps. 72:17); „Tu luminezi minunant din *munţii* ***cei*** *veşnici*" (Ps. 75:4); „Apoi ei au dispreţuit *pământul* ***cel*** *dorit* şi n-au crezut în cuvântul Lui" (Ps. 105:24); „Adusu-mi-am aminte de *zilele* ***cele*** *de demult*" (Ps. 142:5); „... *pomii* ***cei*** *roditori* şi toţi cedrii" (Ps. 148:9) ş.a.

[43] Structura menţionată îşi va restrânge treptat uzul la jumătatea sec. al XX-lea (Vasilescu 2010: 254; cf. şi Bulgăr 1963: 417). Astăzi, *cel* introduce „presupoziţia pragmatică a partajării informaţiei de către interlocutor" (cf. *dictatura cea rea* = „dictatura, acea dictatură pe care cu toţii o consideră rea"), în opoziţie cu „presupoziţia existenţială" (Vasilescu, *ibid.*, 255).

[44] Rezultă deci că expresivitatea se poate dezvolta şi în mod independent de textul primar (în cazul de faţă, originalul ebraic), dar în graniţele impuse de legile semiotice proprii câmpului religios.

[45] Concept pe care îl înţelegem într-o accepţie mai largă, nu numai ca „instanţă divină", ci şi ca „topos sacru" etc. (cf. *supra*, exemplele date).

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

3.2. *Perifraza* a fost inclusă în unele studii în categoria tropilor (cf., de pildă, Quintilian, ap. Du Marsais 1981: 134). Este o afirmație care poate fi admisă însă numai în ceea ce privește funcția de substituție a acesteia („ține locul"), dar nu (întotdeauna) și cât privește „mecanismul" de producere. De pildă, unele perifraze sunt metaforice (deci, pot fi echivalate cu un trop), dar sunt multe care sunt utilizate cu semnificație proprie, denotativă, situație ilustrată și de textul bisericesc (catihetic) actual, unde am consemnat un număr foarte mare, îndeosebi de perifraze verbale[46]: *a-și da la moarte, a face început, a face judecată, a da mărturie, a lua chip, a da năvală, a da glas, a lua temei* ș.a.[47]. Aspectul se verifică și pentru alte tipuri de texte religioase, de exemplu, pentru literatura biblică (psalmii și textul evanghelic), unde, de asemenea, am consemnat o frecvență superioară a structurilor verbale[48].

Celor patru argumente invocate de Du Marsais[49] pentru explicarea recurgerii la perifrază, le putem adăuga și altele, deduse din urmărirea modului în care este valorificată exprimarea perifrastică (verbală) în contextul literaturii religioase. Așa cum am arătat într-un studiu anterior[50], opțiunea textului religios pentru locuțiuni (verbale) s-ar putea explica și dintr-o perspectivă tipologică. Astfel, există limbi care preferă *structurarea nominală* a realității și limbi care o preferă pe cea *verbală.* Cum au subliniat specialiștii[51], în primul tip s-ar încadra româna veche, ca o continuatoare a latinei populare, unde existau multe asemenea locuțiuni. Multitudinea de structuri perifrastice verbale consemnate în literatura religioasă (actuală), în componența cărora intră (și) un substantiv, reprezintă o probă elocventă a *conservatorismului* textului religios ortodox și la acest nivel (perifrastic, frazeologic): un anumit tipar sintactic dezvoltat în latina populară este atestat de scrierile vechi (româna arhaică) și, mai mult, acest tipar este perpetuat prin textul bisericesc, în virtutea tradiționalismului de principiu care guvernează alcătuirea acestui tip de literatură.

[46] Incluzându-le aici în discuție, le considerăm un tip aparte de structuri sintactice, dotate cu o anume funcție stilistico-retorică. De altfel, frazeologia este plasată, în literatura de specialitate, undeva la granița dintre lexicologie și sintaxă.

[47] Pentru mai multe exemple, a se vedea 2008: 39–42.

[48] V. Teleoacă, *Aspecte lexicale conservatoare vs inovatoare în literatura veterotestamentară a Psalmilor* (sub tipar); id., 2011e.

[49] „Perifrazele sunt folosite fie din bunăvoință, fie pentru a lămuri mai bine, fie pentru împodobirea discursului, fie de nevoie" (Du Marsais 1981: 135).

[50] V. Teleoacă 2011e.

[51] V. Coșeriu (2004: 100), care atrage atenția și asupra individualizării limbii române în context romanic inclusiv prin preferința marcată a limbii noastre pentru exprimarea perifrastică (mai exact, apelul la o serie de unități frazeologice adjectivale sau/și adverbiale, acolo unde Occidentul romanic utilizează termenul simplu [adjectiv sau adverb]). Cf. și Cristinel Munteanu (2009: 185), care, în linie coșeriană, înțelege problema preferinței limbii române vechi pentru locuțiuni (în speță, este vorba despre unități frazeologice consemnate în textele cronicarilor români) și din perspectivă tipologică.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

Exprimarea perifrastică nu este însă o particularitate specifică în exclusivitate scrisului bisericesc, ea fiind consemnată, pentru etapa veche a românei, şi în scrierile cu conținut istoric (cf. Cristinel Munteanu 2009: 185). Mai mult, aşa cum am remarcat deja, caracteristica menționată este văzută în unele studii de specialitate (cf. Coşeriu, *loc. cit.*) chiar ca o *trăsătură tipologizantă* a limbii române în context romanic, pusă în relație cu latina populară ce a stat la baza dezvoltării limbii noastre. Prin urmare, izvorul unor astfel de structuri (mai exact, opțiunea românei arhaice pentru perifrază, opțiune „adusă" în contemporaneitate prin limba textului religios) se regăseşte în acea *latină dunăreană rustică,* mai exact în structurile sale semnificante şi de semnificare arhaice/arhaizante, puternic impregnate de ʻpopularʼ.

Expresivitatea frazeologismului, deci funcția stilistică (retorică) a acestuia, iese foarte bine în evidență mai ales prin punerea în balanță cu termenul simplu, corespunzător semantic celui dintâi (cf. *supra, a face început/a începe, a face judecată/a judeca, a da mărturie/a mărturisi* etc.). În aceeaşi ordine de idei, nu este lipsit de relevanță faptul că, deşi, într-o serie de situații, verbele sunt anterioare formelor substantivale din locuțiuni, „opțiunea" (textului religios) a fost pentru structura perifrastică, iar nu pentru cuvântul simplu, mai vechi în limbă (v. Dimitrescu 1958: 160). Prin urmare, nu este exclusă posibilitatea ca selecția frazeologismului, în detrimentul lexemului simplu, să se fi făcut nu numai în virtutea principiului conservatorismului (fidelitatea față de o structură cu tradiție în scrisul bisericesc, originată în latina populară), ci inclusiv prin conştientizarea (în procesul de traducere/echivalare/revizie) valențelor stilistice superioare ale perifrazei, menită, cum se exprimă Du Marsais, *st. cit.,* „să împodobească", dar şi „să clarifice mai bine" un anume conținut. Sunt obiective care se susțin perfect în cazul unui text didactic cum este catehismul creştin (ortodox): prin *elocutio* se poate accede la *docere et persuadere.*

4. Sunt şi situații în care, se pare, ʻexpresivulʼ trebuie exclus din discuție, în astfel de cazuri, ʻconservatorismulʼ şi ʻstilisticulʼ fiind doar... soluții alternative, disjunctive, nu şi „complementare", în explicarea anumitor fenomene ale limbii. Din categoria faptelor gramaticale arhaice, „învestite" (şi) cu funcție expresivă, dar care, în realitate, nu îndeplinesc această funcție *decât din punctul de vedere al unui receptor modern,* am ales să prezentăm problema *construcției cu posesiv dublu exprimat,* intern (adnominal) şi extern (adverbal).

Această structură sintactică redundantă este frecvent întâlnită în româna veche, ea având valoare *strict gramaticală,* nu şi stilistică (emfatică)[52]. În faza arhaică de dezvoltare a limbii române, o astfel de construcție este ocurentă nu numai în literatura bisericească, ci şi în alte tipuri de scrieri (laice), de pildă, în cronici, neputând deci fi considerată drept o particularitate proprie (exclusiv) scrisului religios.

[52] Aşa cum arată, de pildă, Dindelegan (2009: 181).

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

Structurile cu posesiv dublu exprimat sunt, de fapt, o „reminiscență" a construcției primare, moştenite din latină (şi conservată în mod predilect de alte limbi romanice actuale [de exemplu, în franceză], în aspectul lor standard), anume cea cu adjectiv posesiv: cf. *luminează mintea **mea,** să ridic capul **meu*** etc. Studiile de istorie a limbii române au evidențiat pentru perioada veche a românei un proces de atenuare a funcției posesive a adjectivului pronominal posesiv (cf., de exemplu, Şovar 2009: 161–162), aspect care a permis utilizarea în acelaşi context şi a cliticului (cf. *luminează-**mi** mintea **mea,** să-**mi** ridic capul **meu*** etc.). Prin urmare, avem aici un exemplu de structură arhaică, dar care, probabil, nu a fost preluată ca atare din originalul (non-latin) ce a stat la baza traducerii textului (religios) românesc, ci s-a dezvoltat în condiții specifice, în context romanic (cf. tiparul latin conservat mai bine în alte zone ale Romaniei), în faza arhaică a limbii române.

În literatura religioasă modernă (în speță, în catehism), astfel de structuri redundante reflectă, foarte probabil, un fapt de *continuitate lingvistică,* ele având statutul unor particularități gramaticale (arhaice), la fel ca în româna veche: „…Fiul lui Dumnezeu […] S-a întrupat şi *Şi*-a dat sângele ***Său***..." (ÎCO 1992:222); „Mântuitorul *Şi*-a legat toată viața ***Sa*** pământească de natură" (*ibid.*, 287); „…datoria creştinului este să-*şi* câştige şi să-*şi* apere cinstea ***sa***" (*ibid.*, 383) ş.a.

Ca şi în cazul altor tipare arhaice discutate de noi *supra* (mai exact, construcțiile tautologice şi exprimarea perifrastică), structuri care, în etapa veche de dezvoltare a românei, erau cunoscute şi altor tipuri de scrieri cu excepția celei religioase, nu este exclus însă nici ca păstrarea *structurii cu posesiv dublu exprimat* în limba textului religios modern, să fi fost posibilă nu numai în virtutea conservatorismului şi dogmatismului textului religios, ci şi grație susținereii (concordanței) unui astfel de tipar prin caracterul *puternic marcat retoric* al textului religios: *o particularitate arhaică a fost astfel în consonanță cu un anume* „*spirit stilistic*", fapt ce trebuie „să fi încurajat" perpetuarea sa la nivelul literaturii religioase.

5. Finalul discuției noastre va fi consacrat formulării (prin prisma aspectelor abordate *supra*) unor observații sintetice cu privire la *specificul stilistic al discursului catihetic, ca discurs ştiințific,* delimitat prin opoziție cu acelaşi tip de discurs identificat în sfera laică a limbii, urmând ca „profilul stilistic" al textului ştiințific religios să fie aprofundat în studii ulterioare[53].

O primă tentativă de disociere în acest sens apare în studiul nostru din 2008 (cf. Teleoacă 2008: 56), unde, într-o perspectivă antitetică, remarcam în primul

[53] Mai exact în momentul în care vom fi întreprins investigații similare mai profunde şi asupra limbii textelor religioase circumscrise sferei 'esteticului' şi când va fi, deci, posibilă *o definire/caracterizare stilistică comparativă a scrierilor religioase.* Studiul nostru, *Ars poetica: texte et métatexte dans la littérature vétérotestamentaire des Psaumes* (comunicare prezentată la Conferința Națională „Text şi discurs religios" (ediția a IV-a), Iaşi, 10–12 noiembrie 2011) este un „preambul" al cercetărilor ce vor urma în direcția semnalată.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

rând deosebita permisivitate a stilului religios ştiinţific (didactic) cât priveşte o serie de fapte de limbă arhaice sau/şi popular-regionale[54] şi identificam în acest aspect nu numai un element diferenţiator faţă de limba textului ştiinţific laic, ci inclusiv o apropiere a limbii textului didactic religios de stilul scrierilor beletristice laice. Similitudinea, observam în acelaşi loc, vizează însă numai un nivel de suprafaţă, întrucât intenţiei stilistice, realizată în textul beletristic laic (şi) prin apelul la o serie de termeni/expresii din fondul arhaic-popular al limbii române, îi corespunde în textul catihetic o expresivitate... involuntară, mărturie, în realitate, a *conservatorismului* limbajului religios.

Faptele de limbă prezentate în studiul de faţă ne permit o nuanţare a concluziilor formulate în 2008, în primul rând cât priveşte rolul (exclusiv al) conservatorismului lingvistic (şi doctrinar) în justificarea faptelor arhaice de limbă[55]. Observaţiile noastre din 2008 vizau însă numai problema arhaismelor lexicale (şi semantice) şi, din această perspectivă, sunt în mare parte îndreptăţite. Numai că fenomenul lingvistic se impune a fi analizat sub toate aspectele sale, nu numai cele lexicale, ci şi morfologice, sintactice, morfosintactice, de preferat într-un studiu sistematic, realizat în diacronie şi care nu poate face abstracţie (având în vedere calitatea de literatură „de rang secund" pe care o deţine textul religios modern) de originalul de la baza textului românesc. Printr-un astfel de demers (care, prin natura lucrurilor, în paginile de faţă a fost doar schiţat), ʻarhaicul' este susceptibil de a primi şi alte justificări în textul religios (dincolo de cele care precumpănesc şi care au invocat în mod constant şi aproape exclusiv factorul ʻconservatorism'/ʻdogmatism'), aceasta cu atât mai mult cu cât, în ansamblul bogatei literaturi religioase, se pot delimita inclusiv texte realizate sub semnul ʻesteticului'. Desigur, nu există o... schemă general valabilă: fiecare fenomen trebuie analizat separat şi în strânsă relaţie cu propria „istorie" în versiuni româneşti distincte (în diacronie) şi, în egală măsură, în textul original.

Definit prin excelenţă ca text retoric, catehismul ortodox va apela, în demersul persuasiv (*docere et persuadere*) nu numai la figuri semantice (metafore, comparaţii, epitete), ci „va şti" să valorifice în acelaşi sens şi structuri sintactice, la o primă vedere, simple „relicve formale" ale unor construcţii arhetipale (aparţinând

[54] Cât priveşte valorificarea neologismului, deşi, dintre toate tipurile de texte religioase, catehismul se remarcă prin acceptarea cea mai generoasă a termenilor/sensurilor neologice, conservatorismul marcat al textului religios ortodox iese în evidenţă printr-o privire comparativă cu textul ştiinţific laic. În perspectivă semiotică, putem spune că *inovaţia* este privită cu neîncredere în textul bisericesc (ortodox), ea putând fi responsabilă de *distorsionarea, răstălmăcirea* mesajului transmis şi chiar de un *eşec comunicaţional,* în timp ce acest element apare ca un aspect absolut normal în planul ştiinţific laic al limbii. Această „desincronizare" este însă (mult) mai puţin evidentă în cazul catehismului de cult catolic (v. Teleoacă 2008: 7, 9–10).

[55] „Însă, în timp ce în textul artistic arhaismele şi elementele populare/regionale au rolul de a reda o anumită culoare locală şi temporală (sunt utilizate, deci, cu intenţie stilistică), în textul religios, fapte de limbă de genul celor menţionate sunt exclusiv expresia conservatorismului de la acest nivel" (Teleoacă 2008: 56).

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

unui text fondator), în realitate, cel puțin unele dintre acestea, structuri expresive reproduse şi cultivate în mod conştient (în virtutea valențelor lor stilistice/retorice) în procesul de recuperare a semnificației originare (prin actul traducerii sau/şi al reviziei). *Funcția cognitivă* se actualizează astfel în manualul de învățătură creştină nu numai prin apelul la raționamente logice, deductive, argumentate etc. (ca în cazul manualului didactic laic, care se adresează rațiunii), ci, într-o măsură deloc neglijabilă, prin exploatarea 'stilisticului', că este vorba de un stilistic preponderent... retoric sau despre un stilistic poetic propriu-zis (afectiv), în care figura *revelatorie* reprezintă aproape o constantă[56]. Valorificarea deopotrivă a celor două tipuri de retorici (argumentativă-rațională/silogistică, respectiv stilistică-emoțională), ambele convertite în *instrumente fundamentale de abordare conceptuală*, constituie, de fapt, una dintre mărcile individualizatoare ale textului didactic religios, comparativ cu manualul didactic elaborat sub auspicii laice. Operația de *selecție,* pusă în scopul *adecvării,* intervine în procesul emiterii şi în cel al receptării în ambele situații (text laic, text religios). Însă, dacă în cazul textului ştiințific laic, *orizontul cultural* al potențialului lector şi *capacitatea mentală* a acestuia reprezintă elemente de bază în înțelegerea unui anume mesaj, receptarea textului cu conținut religios implică în mod fundamental *şi latura afectivă* (+ *etică*). Rezultă că în textul religios se stabileşte un dialog mai intim cu cititorul, în orice caz *mai puțin impersonal,* comparativ cu textul laic, relevante fiind în acest sens nu numai structurile sintactice de genul celor prezentate în studiul nostru (cf. structurile tautologice şi intensive, exprimarea perifrastică,...), ci şi o serie de mărci lingvistice (în speță, gramaticale) valorificate de catehismul ortodox[57].

Din perspectiva celor afirmate, considerăm că o trăsătură admisă în studiile de specialitate drept caracteristică a stilului ştiințific, anume *concentrarea maximă a vocabularului, nu* poate fi acceptată pentru definirea textului ştiințific *didactic* în general (prin definiție, un substil redundant, al reformulărilor, adaosurilor, revenirilor...) şi a celui religios în special. În cazul discursului pedagogic religios, redundanța (vs concizie) este şi mai marcată luând în considerare nu numai fapte

[56] V. Teleoacă, *Probl. stilist.*

[57] Putem vorbi în acest sens (şi) despre un aparat tehnic specific al „predării" învățăturii creştine: 1. utilizarea pluralului inclusiv, preferat în locul unei exprimări impersonale: „*Să vedem* ce înseamnă 'credință'?" (ÎCO 1997:47); „În Sfânta Scriptură *găsim* cuvântul dreptate în înțelesul de 'sfințenie'…" (*ibid.*, 348); 2. modalitatea de inserare a trimiterilor în text (se evită sistematic formularea impersonală, din textele ştiințifice laice *a se vedea, cf.* etc.; rezultă o relație mai familiară, mai directă, în ultimă instanță, mai pregnantă cu cititorul): „... pe care uneori le citeşte preotul în numele credincioşilor în biserică înainte de împărtăşire (*vezi-le* în Ceaslov sau în Cartea de Rugăciune)" (ÎCO 1992:277). Relaționarea unui context cu altul anterior se realizează cel mai adesea prin 'conectorii' *precum/după cum s-a spus* (pentru *cf. supra*): „Universală [este vorba de un atribut fundamental al dragostei, *n.n., D.-L.T.*], adică să cuprindă pe toți oamenii, fiindcă, *precum s-a spus*, toți sunt fiii lui Dumnezeu…" (ÎCO 1992:395). Pentru *cf. infra* se utilizează constant *despre care vom vorbi:* „… prin faptele milosteniei trupeşti, *despre care vom vorbi* în legătură cu 'Fericirile'…" (ÎCO 1992:399) ş.a.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

de genul celor discutate în paginile de faţă[58], ci şi multe alte aspecte, de pildă faptul că învăţătura creştină încorporată în textul catihetic este una constituită esenţial şi la modul cel mai concret pe baza principiului „intertextualităţii", care devine ea însăşi sursă a unei *redundanţe... livreşti* (vocile autorizate nelipsite din textul catihetic sunt reprezentate în special de literatura biblică şi de cea patristică).

În concluzie, *specificitatea demersului didactic religios* este dictată de însăşi *natura aparte a substanţei-obiect de cunoaştere;* mai exact, inaccesibilitatea transcendentului, limitele umanului în descifrarea realităţilor sacre etc., toate acestea impun o modalitate gnoseologică particulară, proclamă strategii şi legi proprii, definesc, prin urmare, un stil particular...

BIBLIOGRAFIE

SURSE

BO = *Biblia sau Sfânta Scriptură* (tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., 1988.

ÎCO 1992 = *Învăţătură de credinţă creştină ortodoxă*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Rug. 2007 = *Carte de rugăciuni*, Tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Sale Dr. Laurenţiu Streza, Mitropolitul Ardealului, Sibiu, Editura Andreiana.

LUCRĂRI DE REFERINŢĂ

Anania 2001 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediţie jubiliară a Sf. Sinod, Versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Bucureşti, Editura I.B.M.B.O.R.

Borţun-Săvulescu 2005 = Dumitru Borţun, Silvia Săvulescu, *Analiza discursului public,* 2005, Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative, Facultatea de comunicare şi relaţii publice „David Ogilvy".

Brâncuş 1973 = Grigore Brâncuş, *Observaţii asupra structurii frazei în „Istoria ieroglifică"*, în AUB(LLR), XXII, nr. 2, 81–87.

Bulgăr 1963 = Gheorghe Bulgăr, *Tendinţe sintactice în limba română contemporană*, în LR, XI, nr. 4, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Chivu 2000 = Gheorghe Chivu, *Limba română, de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.

Coşeriu 1994 = Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii* (cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel), Chişinău, Editura Ştiinţa.

Coşeriu 2004 = *In memoriam Eugeniu Coşeriu* [*Extras din „Fonetică şi Dialectologie*", XX–XXI, 2001–2002, 5–192], Bucureşti, Editura Academiei Române.

Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

[58] Majoritatea aspectelor discutate de noi sunt relevante pentru *un stil prin excelenţă redundant*, că este vorba despre juxtapunerea/coordonarea a doi/trei... termeni sinonimi, de reduplicarea expresivă, de apelul la perifrază (în detrimentul cuvântului... simplu) sau de caracterul superfluu al unor tipare cu pronumele semiindependent *cel*, respectiv de tipare cu posesiv dublu exprimat...

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

Dindelegan 2009 = Gabriela Pană Dindelegan, *Din nou despre dativul posesiv din grupul verbal. Observații asupra limbii române vechi*, în LR, LVIII, nr. 2, 173–182.
Du Marsais 1981 = Cesar-Chesneau Du Marsais, *Despre tropi sau despre diferitele sensuri în care poate fi luat un acelaşi cuvânt într-o aceeaşi limbă* (traducere de Maria Carpov), Bucureşti, Editura Univers [I ediție: 1730].
GA 2005 (I) = *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
ILRLV 1997 = *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (*1532–1780*) [coord.: Ion Gheție], Bucureşti, Editura Academiei Române.
Iordan 1983 = Iorgu Iordan, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.
Morcov 2003 = Mihaela Mariana Morcov, *Arhaisme morfosintactice în versiunile românească şi spaniolă ale Bibliei*, în LR, LII, 1–3, 56–73.
Morris 1946 [2003] = Charles Morris, *Signs, Language and Behaviour,* Prentice-Hall, New-York [cf. şi versiunea în limba română: Charles Morris, *Fundamentele teoriei semnelor* [traducere Delia Marga], Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2003].
Cristinel Munteanu 2009 = Cristinel Munteanu, *Frazeologia în primele texte literare româneşti*, „Limba română", Chişinău, anul XIX, nr. 9–10, 184–192.
Eugen Munteanu 2008 = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Seche 1967 = Luiza Seche, *Juxtapunerea sinonimică în limba română*, în CL, Cluj, nr. 1, 103–113.
Şovar 2009 = Georgiana-Andreea Şovar, *Observații pe marginea flexiunii cazuale a numelor de rudenie în limba română veche*, în Lucrările celui de al treilea Simpozion Internațional de Lingvistică, (Bucureşti, 20–21 noiembrie, 2009), Editura Universității din Bucureşti, 161–170.
Teleoacă 2008 = Dana-Luminița Teleoacă, *Limbajul bisericesc actual între tradiție şi inovație*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Teleoacă 2009 = Dana-Luminița Teleoacă, *Aspecte morfosintactice în textul catihetic actual*, în Lucrările celui de al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 489–501.
Teleoacă 2011a = Dana-Luminița Teleoacă, *Arhaic şi popular în textul actual al rugăciunii*, în „Limba română – ipostaze ale variației lingvistice", II. Pragmatică şi stilistică, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 209–217.
Teleoacă 2011b = Dana-Luminița Teleoacă, *Aspecte lexicale conservatoare în literatura veterotestamentară a Psalmilor*, în vol. „Grigore Bostan – 70. Probleme actuale de filologie română", Cernăuți-Herța, Zelena Bucovina – Grupul editorial „Cuvântul" (Simpozionul Internațional „Grigore Bostan – 70. Probleme actuale de filologie română", Cernăuți, 10–12 octombrie 2011), 374–382.
Teleoacă 2011c = Dana-Luminița Teleoacă, *Particularități morfosintactice ale textului contemporan de rugăciune* (II), în LR, Chişinău, nr. 11–12, anul XXI.
Teleoacă 2011d = Dana-Luminița Teleoacă, *Strategii discursive în rugăciunea creştină* (conferință Academia Română, 22 martie 2012).
Teleoacă 2011e = Dana-Luminița Teleoacă, *Aspecte lexicale conservatoare în textul biblic actual* (*Evanghelia după Matei*), comunicare la cel de al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Limba română (Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică), (Bucureşti, 9−10 decembrie 2011).
Teleoacă 2012a = Dana-Luminița Teleoacă, *Morfosintaxa textului biblic actual*: *Evanghelia după Matei*, în LR LXI, nr. 1, 91–108.
Teleoacă 2012b = Dana-Luminița Teleoacă, *Construcție vs deconstrucție în textul biblic modern,* comunicare la Simpozionul internațional „Tradiție/inovație – identitate/alteritate: paradigme în evoluția limbii şi culturii române", Iaşi, 18–19 septembrie 2012.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)

Teleoacă, *Dramatizarea în Psalmi* = Dana-Luminița Teleoacă, *Literatura veterotestamentară a Psalmilor – niveluri de analiză semiotico-pragmatică* [*Dramatizarea în textul biblic al Psalmilor*] (sub tipar, în SCL 2013).
Teleoacă, *Stratégies* = Dana-Luminița Teleoacă, *Stratégies discursives dans le texte des Psaumes* (în curs de apariție în „Revue roumaine de linguistique", 2/2013).
Teleoacă, *Probl. stilist.* = Dana-Luminița Teleoacă, *Probleme de stilistică oratorică în literatura didactică ortodoxă* (sub tipar).
Teleoacă, *Fig. sintact.* = Dana-Luminița Teleoacă, *Figuri sintactice cu funcție stilistică în literatura psalmică* (sub tipar).
Todi 2001 = Aida Todi, *Elemente de sintaxă românească veche*, Piteşti, Editura Paralela 45.
Vasilescu 2010 = Andra Vasilescu, *Tendințe în sintaxa secolului al XX-lea*, în „Studii de limba română" (Omagiu profesorului Grigore Brâncuş), Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 251–275.
Zafiu 2010 = Rodica Zafiu, *Ethos, pathos şi logos în textul predicii,* în Al. Gafton, Sorin Guia şi Ioan Milică (ed.), „Text şi discurs religios", II, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza", 27–38.

CONSERVATISME ET EXPRESSIVITÉ DANS LA LITTÉRATURE RELIGIEUSE. QUELQUES REPÈRES DANS LA DÉFINITION D'UN STYLE SCIENTIFIQUE (DIDACTIQUE) AU NIVEAU RELIGIEUX

(Résumé)

La présente étude, consacrée à la littérature chrétienne en général et, particulièrement, aux textes didactiques, représente une tentative de démontrer que certains *faits linguistiques archaïques,* identifiés dans les écrits ecclésiastiques modernes, s'imposent d'être interprétés pas seulement comme une expression du *conservatisme linguistique* (et, implicitement, *doctrinaire*) de ce type de texte (à savoir, le texte chrétien paru dans le milieu confessionnel orthodoxe), mais aussi en tant que faits *stylistiques* ou *d'expressivité.* En d'autres mots, il deviendrait possible une définition de la « poéticité » du texte (didactique) chrétien au-delà de l'emploi des *figures stylistiques sémantiques* (les soi disant tropes) identifiables à ce niveau. Une pareille démarche est susceptible de fournir un point de repère pour la détermination de *l'identité du texte didactique religieux* dans la qualité que celui-ci possède d'être un texte scientifique, opération réalisée, d'une part, par comparaison à la variante scientifique laïque*,* d'autre part, par la délimitation vis-à-vis des écritures, également religieuses, mais circonscrites différemment du point de vue stylistique (nous mentionnons, à titre d'exemple, les textes de belles lettres).

Cuvinte-cheie: religios, didactic, continuitate lingvistică, continuitate stilistică, stil ştiinţific.
Mots-clé: *religieux, didactique, continuité linguistique, continuité stylistique, style scientifique.*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
danielateleoaca@gmail.com.

BDD-A446 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:12 UTC)